

РЕЦЕНЗИЯ

на дисертационен труд за придобиване на образователната и научна степен
„доктор“

Автор на дисертационния труд: Лора Огнянова Желева, задочен докторант в
Секцията за съвременен български език на Института за български език „Проф.
Л. Андрейчин“

Тема на дисертационния труд: „Семантична структура на съществителните
имена, образувани с наставка -ик, в българския език“

Рецензент: доц. д-р Цветанка Аврамова, Софийски университет „Св. Климент
Охридски“

Темата на дисертационния труд е актуална най-малко по две причини. Първо, защото съществителните имена, образувани с наставка -ик, доколкото ми е известно, не са били обект на самостоятелно словообразователно изследване. Второ, защото за първи път при анализ на обширна група производни думи в българския език (над 700) се прилага последователно теорията за предикатно-аргументните структури (ПАС) от семантичния синтаксис, разработена от полския езиковед Ст. Каролак и използвана при изследването на синтактичните структури в полския език.

За модел на изследването служи 9-ти том на „Българско-полската съпоставителна граматика“ (БПСГ) с автор В. Малджиева (2009), в който са очертани основните типове предикатно-аргументни структури на производните думи в българския и полския език, и в съответствие с тях са дефинирани словообразователните категории. В по-малка степен дисертационният труд се опира на раздела по словообразуване в първи том на „Gramatyka współczesnego języka polskiego“ (Полска граматика 1984; 2-ро изд. 1998) с автори Р. Гжегорчикова и Я. Пузинина, в който анализът на дериватите също се опира на модела на ПАС от семантичния синтаксис, макар че това не е направено последователно.

Дисертантката Лора Желева има ясното съзнание, че стриктното следване на избора от нея теоретичен модел ще покаже както неговите предимства, така и недостатъци (вж. стр. 8). Към това бих добавила, че следването на даден модел крие риск неговите слабости (ако има такива) да намерят отражение и в дисертацията.

Дисертационният труд с обем от 312 стандартни страници се състои от: увод, три глави, заключение, декларация за оригиналност, библиография, източници и няколко приложения.

В увода са дефинирани обектът, предметът, целите, задачите и методът на изследването, и е формулирана работна хипотеза, която трябва да бъде проверена в хода на анализ; в азбучен ред е представен и терминологичният апарат, което улеснява читателя.

Обект на изследване е „семантичната структура на производната дума“, а *предмет на изследването* – „семантичната структура на производните съществителни имена в българския език, образувани с наставка -ик“ (стр. 9). Трудът си поставя две основни цели: „да се постигне ново знание за дериватите на -ик чрез съотнасяне на съдържателната и формалната им структура“ и „да се обогатят представите за начините на образуване на производни думи и на назоваване с тях“, които се реализират чрез изпълнението на 4 задачи (за тях вж. стр. 9–10).

В първа глава (стр. 15–70) са разгледани различни подходи при изследването на словообразуването в езикознанието от началото на XIX в. до днес: на младограматиците, в структурализма (Сосюр, Пражката школа, Блумфилд), трансформационно-генеративната граматика (Чомски, Лийс и др.), на създадените в рамките на структурализма ономасиологична теория на М. Докулил (1962 г.) и Полска школа за семантичен синтаксис от 70-те г. на XX в. Направеният преглед показва добра осведоменост и познаване на основните школи и подходи при анализа на производните думи в европейската и американската лингвистика от страна на дисертантката. Би било добре обаче той да бъде допълнен и с други изследвания, прилагащи ономасиологичния подход – напр. двата тома „Языковая номинация. Общие вопросы“ (1977) и „Языковая номинация. Виды наименований“ (1977).

По-нататък в първа глава следва подробно и аналитично представяне на словообразуването в шестте първи научни граматики на българския книжовен език: „Българска граматика“ на Петър Калканджиев от 1938 г., „Българска граматика“ на Никола Костов от 1939 г., „Граматика на българския език“ на Стефан Младенов и Стефан Попвасилев от 1939 г., „Нова българска граматика“ на Александър Теодоров-Балан от 1940 г., „Българска граматика“ на Димитър Попов от 1941 г. и „Основна българска граматика“ на Любомир Андрейчин от 1944 г. Дисертантката представя също и основни трудове по българско словообразуване от втората половина на XX в. (на Ст. Стоянов, Ю. Маслов, Вл. Мурдаров, В. Радева и др.). В края на главата са описани основните

положения от предикатно-аргументната теория и идеята за изоморфизъм между изречението и производната дума.

Втора глава (стр. 71–108) предлага семантична и формална характеристика на производните думи от гледна точка на теорията за ПАС, въз основа на която се определят словообразователните категории при съществителните, образувани с формант *-ик*. Очертаните категории, формулирани съгласно 9-ти том на БПСГ, са предмет на изследване в третата, най-обемна глава (стр. 109–194). В резултат на анализа е установено, че на производните съществителни с наставка *-ик* в българския език са присъщи всички аргументни словообразователни категории, формулирани в 9-ти том на БПСГ: Агенс, Експериенцер, Пациенс, Резултат, Инструмент, Материя, Обект, Част, Диспонент, Бенефициент, а от 15-те предикатни словообразователни категории в БПСГ на разглежданите деривати в българския език са присъщи само 5 категории: Място, Негация, Подобие, Отношения и Интензивност. Посочено е, че най-много деривати с наставка *-ик* попадат в аргументната словообразователна категория Агенс; голям е и броят на съществителните в аргументните словообразователни категории Обект и Експериенцер, и в предикатните словообразователни категории Място и Отношения.

В края на трета глава е представена класификация на изследваните деривати по тематични групи (класове названия), опираща се на класификацията в Полската граматика и БПСГ. Установява се, че при дериватите на *-ик* са реализирани най-много названия на лица; многобройни са и названията на предмети и места, по-малко са названията на животни, растения и др.

В края на трета глава (стр. 188–194) са представени накратко „формалните изразители на деривацията“: наставката *-ик* и нейните варианти, но също така представки, конфикси и др., като е обърнато внимание и на различни качествени и количествени редувания, съпътстващи деривационния процес.

Ще си позволя няколко коментара, отнасящи се до словообразователната страна на изследването.

Прави впечатление, че на много места в дисертацията се говори за „множествена производност“ и „множествена мотивация“, като двата термина очевидно се употребяват като синоними. Трябва да се има предвид обаче, че в славистичните дериватологични изследвания терминът „множествена производност“ не се употребява – с много малки изключения (напр. в някои трудове на Е. А. Земская, които обаче не са цитирани в дисертацията). Ето защо позоваването на „Словообразователния речник на СБКЕ“ от 1999 г. едва ли е достатъчно – още повече като се има предвид, че неговите автори не са

специалисти по словообразуване. Що се отнася до позоваването на „Gramatyka współczesnego języka polskiego“ (1998: 385–387), то не е точно, тъй като в граматиката не се говори за множествена производност, а за „wielomotywacyjność“ (стр. 386), което може да се преведе като „множественост на мотивацията“. Това уточнение е важно, тъй като термините *мотивация* и *производност* назовават различни страни на едно явление, без да се припокриват изцяло – както, впрочем, е посочено и в самия дисертационен труд.

При представянето на словообразователното значение и отношението му към лексикалното значение на производните думи бих препоръчала изследванията на Е. С. Кубрякова – особено на „Типы языковых значений: семантика производного слова“ (1981).

В дисертацията многократно се изтъкват предимствата на подхода от съдържание към форма, съответно на теорията за ПАС и възможностите, които тя предоставя за анализ на дериватите. Стремехът да бъдат избегнати някои недостатъци на изследванията по словообразуване, в които водеща е формата (и на които подробно и аналитично е обърнато внимание в първа глава), обаче води до известно подценяване на формалната страна. В резултат на това има неточности при определянето на произвеждащата основа и на словообразователния формант в структурата на някои деривати.

Без да съм специалист по семантичен синтаксис, имам резерви по отношение на твърдението, че към аргументната словообразователна категория Агенс принадлежат и деадективни съществителни като: *виновник* с парафраза 'този, който е виновен', *праведник* 'този, който е праведен', *бездарник* 'този, който е бездарен', *безнравственик* 'този, който е безнравствен', *двуличник* 'този, който е двуличен', *палавник* 'този, който е палав', *смешник* 'този, който е смешен' и др. (стр. 112, 210 – 214).

Словообразователните парафрази на някои съществителни са спорни, напр. на: *богоугодник* 'този, който е угодник на Бога' (вместо 'този, който е богоугоден'), *досадник* 'този, който досажда' (вместо 'този, който е досаден'), *богохулник* 'този, който е хулник на Бога' (вместо 'този, който богохулства'), *мъченик* 'този, който се мъчи' (вместо 'този, който е мъчен, измъчван'), *киноисторик* 'този, който действа в областта на историята на киното' (вместо 'този, който се занимава с киноистория') и др. (стр. 118, 120, 210).

Липсата на словообразователна категория *nomina attributiva* (названия на носители на признак) в модела на БПСГ (за разлика от Полска граматика 1984/1998!), следван в дисертацията, води до това, че съществителните, които в „традиционните“ дериватологични изследвания, вкл. опиращите се на ономаσιологичната теория, биват

отнасяни към тази категория и които според мен са еднотипни, тук са разпръснати в различни категории: Агенс (вж. примерите по-горе), Експериенцер (напр.: *безбожник* 'този, който е безбожен', *клетник* 'този, който е клет'), Обект (*самотник* 'този, който е самотен', *покойник* 'този, който е покоен', *старик* 'този, който е стар' (стр. 94, 132, 218, 224, 232) и др.

Всъщност самото дефиниране на аргумента Обект и оттам – на словообразователната категория Обект в изследванията, на които се позовава дисертантката (Коритковска 2011: 28–29; Малджиева 2009: 48–49), според мен е доста спорно. Според цитираните изследователи тази аргументна позиция може да се разграничи чрез отрицание – като се установи, че не могат да ѝ се припишат стойности на други аргументни позиции (стр. 94). А това неизбежно води и е довело до отнасянето към категорията Обект на разнородни съществителни имена.

Подценяването на формалната страна личи и във включването в дисертацията на десетки съществителни, в които *-ик* не е словообразователно средство (това е посочено и в дисертацията), т.е. суфиксът при тях се откроява само на морфемно равнище, без да изпълнява функцията на словообразователен формант. Става дума за съществителни, образувани по мнението на дисертантката чрез композиция (чиста или съпроводена със суфиксация), напр.: *себепоклонник*, *вероотстъпник*, *седемхилядник* и др. (стр. 191) или чрез префиксация (*донаборник*, *спътник*, *съученик*, *свърхпроводник* и др. (стр. 164–165, 176, 191). Функция на самостоятелно словообразователно средство няма *-ик* и като съставна част на конфикс; като конфиксални са разгледани напр. съществителните: *безсребърник* (*без-сребър-ник*), *нашийник* (*на-ший-ник*), *неверник* (*не-вер-ник*), *сродник* (*с-род-ник*) и др. (стр. 191; вж. и примерите на стр. 173–174 и др.).

Един по-прецизен анализ на словообразователните отношения и словообразователната структура на производните съществителни би довел до по-аргументирано определяне и на вариантите на наставка *-ик* в изследването (стр. 190). Във връзка с това бих задала въпроса кое дава основание например при съществителното *лигавник* да се приеме, че *-ав-* е разширение към основата (*лиг-а* – *лиг-ав-ник*, стр. 117, 191), а при *стигматик* морфемата *-ат-* да се смята за част от суфикса (*стигм-атик*, стр. 190)?

Съществителни, в които *-ик* не е словообразователно средство, не би трябвало да бъдат включени в дисертация, чиято тема е „Семантична структура на съществителните имена, образувани с наставка *-ик*, в българския език“, т.е. в нея би трябвало да се разглеждат само съществителните, в които *-ик* изпълнява функцията на

словообразователен формант. Включването на деривати, образувани по друг начин, а не чрез суфиксация, неизбежно се е отразило и върху резултатите от анализа, а оттам – и върху направените изводи.

Отправените критични бележки не омаловажават стойността на дисертационния труд, а целят в бъдеще да се подхожда по-внимателно, когато се прилага теория от едно равнище на езика (в случая: синтактичното) върху друго равнище (лексикалното, и то на производните думи), като се отчита спецификата на това равнище. Някои от посочените недостатъци на труда всъщност са получени в резултат на следвания теоретичен модел, а не на неумение за анализ от страна на дисертантката. Напротив – смятам, че в своя труд Лора Желева е показала добра осведоменост по разглежданата тема, проявила е аналитично мислене и умение за прилагане на една сложна и недостатъчно добре позната у нас синтактична теория върху конкретен лексикален материал. Прилагането на теорията за ПАС върху голяма група деривати в БЕ е приносно и се прави за първи път у нас. Ето защо дисертационният труд може да послужи като основа за по-нататъшни изследвания на словообразуването от гледна точка на теорията за ПАС.

Във връзка с процедурата по защита са представени общо 4 публикации по темата на дисертацията в български научни издания, едното от които е реферирано и индексирено в световни бази данни (CEEOL). Приложената справка показва, че дисертантката изпълнява националните минимални изисквания по чл. 26, ал. 2 и 3 и на изискванията по чл. 26, ал. 5 от ЗРАСРБ. Авторефератът отразява вярно основните положения и научните приноси на дисертационния труд.

Въз основа на всичко казано дотук предлагам на уважаемото научно жури да присъди на Лора Огнянова Желева образователната и научна степен „доктор“.

София, 28.12.2022 г.

доц. д-р Цветанка Аврамова